

4. Tehtävässä halutaan todistaa seuraava ongelma ratkeamattomaksi:

Hyväksyykö annettu Turingin kone M syötteen ε ?

Määritellään aluksi kieli $L = \{M \mid M \text{ pysähtyy syötteellä } \varepsilon\}$. Nyt L on rekursiivinen jos ja vain jos tehtävänannon ongelma on ratkeava. Seuraavaksi osoitetaan, että kieli $H = \{Mw \mid M \text{ pysähtyy syötteellä } w\}$ voidaan palauttaa rekursiivisesti (*recursively reduce*) kieleen L (merkitään $H \leq_m L$), joten L on vähintään yhtä vaikea kuin H . Koska H ei ole rekursiivinen (monisteen lause 6.9), ei L voi myöskään olla rekursiivinen.

Rekursiivinen palautus määritellään seuraavasti: Olkoon $A \subseteq \Sigma^*$ ja $B \subseteq \Gamma^*$ kieliä. Nyt $A \leq_m B$ jos ja vain jos on olemassa rekursiivinen funktio $f : \Sigma^* \rightarrow \Gamma^*$ siten, että

$$\forall w \in \Sigma^* : w \in A \Leftrightarrow f(w) \in B .$$

Tässä tapauksessa halutaan löytää funktio f siten, että $f(Mw) \in L$ jos ja vain jos $Mw \in H$. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että halutaan löytää systemaattinen tapa rakentaa Turingin kone M' , joka pysähtyy tyhjällä syöttellä täsmälleen silloin, kun kone M pysähtyy syötteellä $w = w_1w_2 \cdots w_n$.

Onneksi tämä on helppo tehtävä. Kone M' kirjoittaa ensin nauhalle sanan w , siirtyy takaisin nauhan alkuun, ja alkaa simuloida konetta M tekemällä samat siirtymät kuin M :kin tekisi. Nyt M' pysähtyy jos ja vain jos M pysähtyy.

Formaalisti f voidaan määritellä seuraavasti:

$$f(\langle Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, q_{acc}, q_{rej} \rangle, w_1w_2 \cdots w_n) = \langle Q', \Sigma, \Gamma, \delta', q'_0, q_{acc}, q_{rej} \rangle,$$

missä

$$\begin{aligned} Q' &= Q \cup \{q'_i \mid 0 \leq i \leq n\} \\ \delta' &= \delta \cup \{ \langle q'_i, \varepsilon, q'_{i+1}, w_{i+1}, R \rangle \mid 0 \leq i < n \} \\ &\quad \cup \{ \langle q'_n, x, q'_n, x, L \rangle \mid x \in \Gamma \cup \{<\} \} \\ &\quad \cup \{ \langle q'_n, >, q_0, >, R \rangle \} \end{aligned}$$

Koska koneeseen M lisätään vain äärellinen määrä uusia tiloja ja siirtymiä (n ei voi olla ääretön), on f selvästikin rekursiivinen funktio.

5. **Tehtävä:** Todista monisteen Lause 6.15:

- (i) Kieli $A \subseteq \Sigma^*$ on rekursiivinen, jos ja vain jos sen karakteristinen funktio

$$\chi_A : \Sigma^* \rightarrow \{0, 1\}, \quad \chi_A(x) = \begin{cases} 1, & \text{jos } x \in A; \\ 0, & \text{jos } x \notin A \end{cases}$$

on rekursiivinen funktio.

- (ii) Kieli $A \subseteq \Sigma^*$ on rekursiivisesti numeroituva, jos ja vain jos on $A = \emptyset$ tai on olemassa rekursiivinen funktio $g : \{0, 1\}^* \rightarrow \Sigma^*$, jolla

$$A = \{g(x) \mid x \in \{0, 1\}^*\}.$$

Vastaus: Määritellään aluksi viisi yksinkertaista apukonetta:

- **1** kirjoittaa nauhalle merkin 1, siirtää lukupäätä askeleen oikealle ja pysähtyy.
- **0** kirjoittaa nauhalle merkin 0, siirtää lukupäätä askeleen oikealle ja pysähtyy ja pysähtyy.
- *C* tyhjentää koneen syötenauhan, palauttaa lukupään nauhan alkuun ja pysähtyy.
- NEXT lukee nauhalla olevan merkkijonon $x \in \Sigma^*$ ja korvaa sen leksikografisesti seuraavalla merkkijonolla (tehtävän 9.2 tapaan).
- $Cmp^{i,j}$ vertailee moninauhaisen Turingin koneen nauhoja i ja j keskenään ja hyväksyy syötteen mikäli niiden sisältö on sama.

Koneet ovat yksinkertaisia, joten niitä ei esitetä tässä.

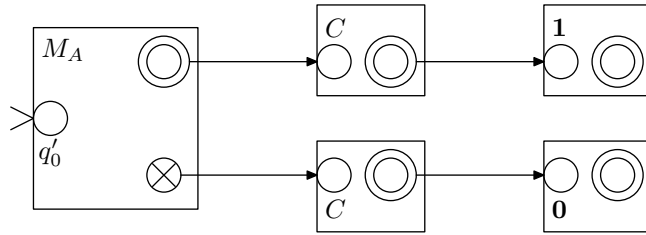
(i) $\Rightarrow$ Olkoon kieli $A \subseteq \Sigma^*$ rekursiivinen. Tällöin on olemassa Turingin kone

$$M_A = \langle Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, q_{acc}, q_{rej} \rangle$$

siten, että:

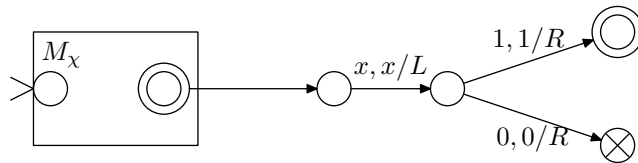
$$\begin{aligned} \forall w \in \Sigma^* : w \in L &\Leftrightarrow (q_0, w) \vdash_{M_A}^* (q_{acc}, \alpha) \quad \text{ja} \\ w \notin L &\Leftrightarrow (q_0, w) \vdash_{M_A}^* (q_{rej}, \alpha) \end{aligned}$$

Muodostetaan Turingin kone M yhdistämällä kone M_A koneisiin **1**, **0** ja *C* seuraavaan tapaan:

Mikäli $w \in L$, niin kone M_A päättyy hyväksyvään tilaan, minkä jälkeen M tyhjentää nauhan ja kirjoittaa nauhalle luvun 1. Muussa tapauksessa nauhalle kirjoitetaan 0. Koska A on rekursiivinen, M_A pysähtyy aina, joten myös M pysähtyy aina, joten M laskee funktion $\chi(w) = \begin{cases} 1, & w \in A \\ 0, & w \notin A \end{cases}$, joka on kielen A karakteristinen funktio.

$\Leftarrow$ Seuraavaksi oletetaan, että funktio $\chi(w)$ on rekursiivinen. Tällöin on olemassa Turingin kone M_χ , joka laskee sen arvon. Määritelmän mukaan M_χ pysähtyy aina, ja laskennan tulos kirjoitetaan nauhalle lukupään vasemmalle puolelle. Muodostetaan Turingin kone M seuraavaan tapaan:

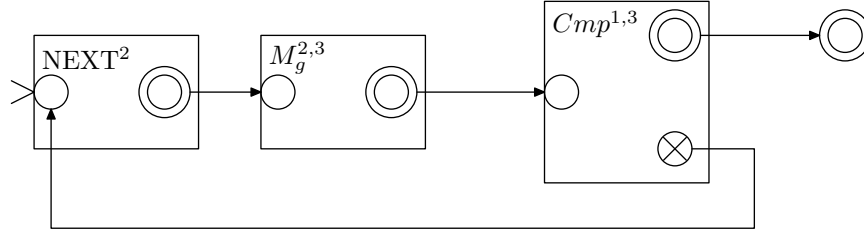
Nyt kone M hyväksyy sanan w aina, kun $\chi(w) = 1$, ja hylkää sen, kun $\chi(w) = 0$. Näin ollen M tunnistaa kielen A totaalisesti, joten A on rekursiivinen.

(ii) Halutaan todistaa väite:

Kieli $A \subseteq \Sigma^*$ on rekursiivisesti numeroituvaa ($A \in RE$), jos ja vain jos $A = \emptyset$ tai on olemassa rekursiivinen funktio $g : \{0, 1\}^* \rightarrow \Sigma^*$, jolla

$$A = \{g(x) \mid x \in \{0, 1\}^*\}$$

Mikäli $A = \emptyset$, niin triviaalisti $A \in RE$ ja $g(x) = 0$ vastaava rekursiivinen funktio. Jos annetut ehdot täyttävä funktio g on olemassa, niin on olemassa Turingin kone M_g , joka laskee g :n. Tästä voidaan triviaalisti muodostaa kaksinauhainen kone $M_g^{1,2}$, joka laskee g :n mutta tallettaa tuloksen toiselle nauhalle ensimmäisen asemasta. Muodostetaan 3-nauhainen Turingin kone M_A seuraavasti:

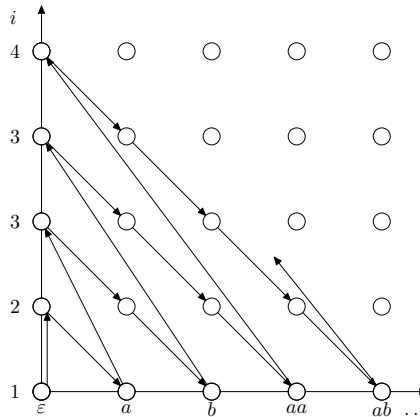
Kone saa syötteensä ensimmäisellä nauhalla, ja sitä ei enää missään vaiheessa muuteta. Varsinaisessa laskentasilmuksessa M_A korvaa 2. nauhalla olevan bittijonon x leksikografisesti seuraavalla bittijonolla y , minkä jälkeen lasketaan $g(y)$ ja talletetaan tulos 3. nauhalle. Lopuksi vertaillaan 1. ja 3. nauhojen sisältö keskenään. Mikäli nauhojen sisältö on sama, sana hyväksytään, muuten palataan alkuun.

[$\Leftarrow$] Tarkastellaan sanaa $w \in A$. Oletetaan, että annetut ehdot täyttävä rekursiivinen funktio g on olemassa. Tällöin $w = g(x)$ jollain $x = x_1x_2 \cdots x_n$, missä n on äärellinen. Koska millä tahansa äärellisen mittaisella merkkijonolla on vain äärellinen määrä edeltäjiä leksikografisessa järjestyksessä, generoi NEXT lopulta x :n, jolloin $M_g^{2,3}$ laskee kolmannelle nauhalle sanan w , ja kone hyväksyy sanan. Näin ollen M_A tunnistaa kielen A , joten $A \in RE$.

[$\Rightarrow$] Seuraavaksi oletetaan, että $A \in RE - \{\emptyset\}$. Tällöin on olemassa Turingin kone M_A , joka tunnistaa A :n. Määritellään apukone $M_{A,i}$, joka simuloi koneen M_A toimintaa i :n askeleen ajan. Kone $M_{A,i}$ hyväksyy syötteen x mikäli M_A hyväksyy sen käyttäen korkeintaan i askelta, muuten se hylkää sen. Huomataan, että kone $M_{A,i}$ on totaalinen, eli se pysähtyy aina.

Funktio g rakennetaan koneen $M_{A,i}$ avulla. Kaikki syötteen x ja rajat i koodataan funktion $c(x, y) = 0^x 10^y$ avulla bittijonoiksi pareittain¹, ja $g(c(x, y)) = x$, mikäli $M_{A,y}$ hyväksyy sanan x . Funktiota g määriteltäessä valitaan jokin kiinnitetty sana $x_0 \in A$, joka palautetaan aina kun $M_{A,y}$ ei pysähdy tai jos g :n syöte on väärää muotoa.

Konstruktion perusajatuksena on käydä läpi kaikki mahdolliset M_A :n syötteen lomitettuina: ensin ajetaan M_A :ta yhden askeleen verran ensimmäisellä syötteellä, sitten kaksi askelta ensimmäisellä syötteellä, yksi askel toisella syötteellä, jne. Alla olevassa kuvassa on tämä havainnollistettu aakkostolle $\Sigma = \{a, b\}$ (huomaa samankaltaisuus tehtävän 2.5 kanssa):

¹Tässä samaistetaan Σ^* :n sanat luonnollisten lukujen kanssa tavanomaiseen tapaan käyttäen leksikografista järjestystä.

Esitetään vielä lopuksi todistus formaalimmin: Määritellään funktio $g' : \{0, 1\}^* \rightarrow \{0, 1\}^*$ seuraavasti:

$$g'(w) = \begin{cases} x, & w = 0^x 10^y \text{ ja } M_{A,y}(x) \text{ pysähtyy} \\ x_0, & \text{muulloin,} \end{cases}$$

missä $x_0 \in A$. Lopuksi määritellään funktio $g(x) = d(g'(x))$, missä d on funktio, joka kuvaa bittijonon 0^x joukon Σ^* x :nteen alkioon leksikografisessa järjestyksessä. Funktion $g'(x)$ arvo voidaan laskea äärellisessä ajassa, koska $M_{A,y}(x)$ ei voi jäädä ikuisen silmukkaan. Näin ollen g' on rekursiivinen, joten myös g :kin on.

Tässä vaiheessa on huomattava, että vaikka g on aina olemassa, niin sitä ei ole välttämättä mahdollista löytää, sillä sopivan alkion $x_0 \in A$ etsiminen on yleisessä tapauksessa ratkeamaton ongelma.